

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЗАСІБ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З
СТАРШОКЛАСНИКАМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO1-M24z
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Григорчук Таїсія Анатоліївна

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВОЛОНТЕРСТВА ЯК ЗАСОБУ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ	7
1.1. Сутність та характеристика волонтерства.....	7
1.2. Виховний потенціал волонтерства у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями.....	13
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ	22
2.1. Методика дослідження готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.....	22
2.2. Результати дослідження готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.....	28
2.3. Програма виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями	40
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53

ВСТУП

Актуальність теми.

Волонтерство є невід'ємною складовою частиною будь-якого розвиненого громадянського суспільства, виступаючи не лише формою соціальної активності, а й дієвим інструментом реалізації громадянської відповідальності, солідарності та участі у суспільно значущих процесах. У світовій практиці волонтерство давно перетворилося на потужний механізм згуртування громад, розвитку соціального капіталу та мобілізації ресурсів у кризових або перехідних ситуаціях.

В українському суспільстві волонтерський рух набув особливої ваги впродовж останнього десятиліття, особливо під впливом обставин, зумовлених початком військової агресії російської федерації у 2014 році. Війна стала не лише випробуванням для державних інституцій, а й фактором мобілізації громадянського потенціалу. Саме в цей період почали активно формуватися численні волонтерські ініціативи, що взяли на себе частину функцій, які держава не була здатна швидко виконати, зокрема це була допомога армії, забезпечення поранених, підтримка внутрішньо переміщених осіб, інформаційний спротив тощо.

Виховний потенціал волонтерства досліджували Т. Алексеєнко, К. Беспалова, А. Данілова, Н. Заверіко, А. Конончук., Паніна, Н. Черниш та інші. Вчені визначили, що волонтерська діяльність сприяє розвитку емпатії, відповідальності та соціальної активності у дітей. Вона формує у молоді цінності взаємодопомоги, співчуття та готовності брати участь у житті громади.

Волонтерство є ефективним засобом залучення учнів з інтелектуальними порушеннями до активного соціального життя, допомагаючи їм відчутти себе потрібними та корисними. Добровільна допомога іншим сприяє розвитку у таких учнів моральних цінностей, емоційної чутливості та вмінню працювати в команді. Через участь у доступних волонтерських ініціативах діти з особливими освітніми потребами розвивають навички самостійності, ініціативності та відповідальності. Актуальність визначеної проблеми та її недослідженість у

спеціальній педагогіці обумовили вибір теми нашого дослідження «Волонтерство як засіб виховної роботи з старшокласниками з інтелектуальними порушеннями»

Мета дослідження: розробка та обґрунтування програми виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу та визначити сутнісні характеристики волонтерства.

2. Узагальнити наукові підходи щодо виховного потенціалу волонтерства та його впливу на учнів з інтелектуальними порушеннями.

3. Розробити методику оцінки готовності до волонтерської діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями

4. Провести діагностику та визначити рівень готовності до волонтерської діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями

5. Розробити програму виховної роботи, спрямовану на формування готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – процес залучення учнів до волонтерської діяльності як засіб виховної роботи

Предмет дослідження – програми виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; методика діагностики емпатії у дітей з інтелектуальними порушеннями «Допоможи герою», спостереження за поведінкою в соціальних ситуаціях, методика «Чому я допомагаю іншим», бесіда, методика - Картки-дії «Волонтер чи ні?», методика «Ситуації спілкування»; кількісний та якісний аналіз результатів оцінки готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

подальшого розвитку набуло вчення про волонтерство як ефективний засіб виховного впливу на учнів з інтелектуальними порушеннями

розроблено виховну програму з формування готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

досліджено готовність до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

Теоретичне значення роботи. Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про волонтерство як ефективний засіб виховного впливу на учнів з інтелектуальними порушеннями. У роботі обґрунтовано можливості використання волонтерської діяльності для розвитку соціальної активності, емпатії, відповідальності та навичок взаємодії. Також уточнено підходи до організації виховного процесу, який спрямований на формування готовності учнів з інтелектуальними порушеннями до участі у добродійних ініціативах.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та апробації програми виховної роботи, спрямованої на формування готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями. Запропоновані форми, методи та етапи організації волонтерської активності можуть бути використані педагогами спеціальних та інклюзивних закладів освіти для розвитку соціальної активності, комунікативних умінь та моральних якостей учнів. Матеріали дослідження можуть слугувати практичним інструментом для організації виховної, позакласної та гурткової роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. Результати дослідження також можуть бути використані у підготовці методичних рекомендацій для педагогів, практичних психологів, соціальних педагогів та вихователів.

Дослідження проводилось на базі Комунальний заклад «Чернівецька спеціальна школа №4». У дослідженні брали участь 32 учні з інтелектуальними порушеннями 8-10-х класів.

Результати проведеного дослідження були представлені на звітній науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками науково-дослідної роботи у 2024 навчальному році, а також на V Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти». Основні положення дослідження знайшли відображення у науковій публікації.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи магістра 52 сторінки, з них – 57 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВОЛОНТЕРСТВА ЯК
ЗАСОБУ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ

1.1. Сутність та характеристика волонтерства

Волонтерство в Україні трансформувалося з периферійного елементу громадського життя у центр суспільної взаємодії, проявляючи унікальні риси, обумовлені історичними, ментальними та політичними обставинами. Зростання ролі волонтерства зумовило посилення наукового інтересу до цього феномену з боку представників різних галузей знань — соціології, психології, культурології, політології, права та інших.

Таким чином, сучасне українське волонтерство виступає не лише як реакція на зовнішні загрози, але й як вияв зрілості громадянського суспільства, що розвивається, наповнюється новими змістами та перетворюється на вагомий чинник соціальної згуртованості, демократизації та стійкості національного буття.

Волонтерська діяльність в Україні регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. У статті 1 зазначається, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами через надання волонтерської допомоги; форма благодійної діяльності» [23]. У законі чітко визначено права та обов'язки волонтерів, особливості реалізації волонтерської діяльності..

До основних прав волонтерів належать наступні [52]: «забезпечення умов здійснення волонтерської діяльності (отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням); зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності; забезпечення прав, передбачених договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством».

Серед основний обов'язків волонтерів виділяють такі [52]: «сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності й одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодовувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; відшкодовувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення волонтерської діяльності, відповідно до закону; не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, на базі якої провадиться волонтерська діяльність».

Л. Бевзенко та О. Злобіна визначають волонтерство як форму громадянської активності, спрямовану на швидке реагування на виклики, що постають перед суспільством у періоди соціальної нестабільності, різних викликів та слабкості інституційної системи [4].

Беручи до уваги багатовекторність сфер залучення волонтерів, у науковому обігу також закріпилося тлумачення волонтерства як специфічної форми соціальної взаємодії, що має різноманітні вияви. Так, І. Юрченко акцентує увагу на його універсальності, визначаючи волонтерство як безкорисливу, суспільно значущу активність, яка сприяє утвердженню та поширенню духовних, морально-етичних, культурних, соціально-політичних і навіть економічних цінностей. На думку дослідниці, волонтерська діяльність може набувати різних форм, Волонтерство може проявлятися у вигляді взаємодопомоги, що швидше є традиційною формою його прояву. Більш новою формою і менш традиційною є його прояв у формі мобілізації громад у надзвичайних обставинах (воєнні дії, стихійні лиха тощо). Тобто волонтерство проявляється від актів особистого альтруїзму до цілком структурованих волонтерських мереж [51].

Напрямами реалізації волонтерської діяльності, які можуть виконуватись як волонтерськими структурами, так і окремими волонтерами є такі [23]:

- волонтерська допомога, спрямована на підтримку малозабезпечених, безробітних, багатодітних, безпритульних, а також осіб, яким потрібна соціальна реабілітація;

- догляд за хворими, особами з інвалідністю, людьми похилого віку та ін. особами, які через особливості фізичного розвитку чи матеріальні мають потребу у підтримці та допомозі;

- допомога особам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних та інших видів катастроф, або через соціальні конфлікти, нещасні випадки, а також біженці;

- допомога особам, які через порушення фізичного чи психічного розвитку мають обмеження у реалізації своїх прав, потреб та інтересів;

- заходи, пов'язані із захистом навколишнього середовища, збереженням культурної спадщини тощо;

- організація заходів національного та міжнародного значення для проведення різних спортивних, культурних та інших подій;

- волонтерська допомога для зменшення та подолання наслідків надзвичайних ситуацій різного характеру;

- волонтерська допомога за іншими напрямами.

На думку О. Кривенко, волонтерство сприяє формуванню та зміцненню громадянського суспільства, оскільки воно відображає найвищі людські цінності, зокрема: прагнення до миру, свободи, безпеки й справедливості для кожного, що дуже значуще у часи глобалізації та змін, коли світ стає тіснішим, взаємопов'язанішим і складнішим [30, с. 41].

У свою чергу, Н. Паніна досліджує волонтерський рух як соціальний феномен, який здатний об'єднувати суспільство шляхом посилення ролі спільних цінностей. За її висновками, саме система суспільних норм і цінностей

виступає чинником, який об'єднує людей для спільної мети та взаємодопомоги у її досягненні [16].

Н. Черниш звертає увагу на значущість довіри як основного соціального чинника, що забезпечує становлення сучасного українського волонтерства. Згідно з її оцінкою, з 2014 року волонтерський рух в Україні формується «знизу», тобто ініціативи виникають і розвиваються на рівні громад [47].

В українському академічному дискурсі спостерігається тенденція до ототожнення понять «волонтерство» та «волонтерський рух». Проте, як зазначають О. Штрайхер та М. Школяр волонтерство слід розглядати як конкретну практику колективної діяльності — інструмент реалізації, розвитку такого широкого суспільного явища як волонтерський рух, що, своєю чергу є агентом соціальних змін і має власні структурні та функціональні особливості [50].

У сучасному суспільстві волонтерство розглядається як важлива складова громадянської активності, що відображає ключові демократичні цінності. Однією з базових характеристик цієї діяльності є її добровільний характер. Згідно з Конституцією України, кожна особа має право вільно вступати до громадських об'єднань або відмовлятися від участі в них без загрози дискримінації за цією ознакою [28]. Відтак волонтерська діяльність має бути лише добровільною, і не передбачає жодного примусу.

Ще однією з ознак волонтерської діяльності є її безкорисливість. Попри відсутність матеріальної вигоди, волонтерська діяльність приносить значні нематеріальні переваги: розвиток особистості, нові соціальні зв'язки, впевненість у власних силах. Участь у волонтерстві для них стає способом змінити своє життя, повернути відчуття гідності та корисності, а також інтегруватися в суспільство. Крім цього, волонтерство сприяє самовизначенню, розвитку життєвих навичок, формуванню здорових звичок і продуктивного стилю життя, що особливо важливо для молоді та підлітків. Таким чином, безкорисливість у волонтерській діяльності полягає не у відсутності користі як такої, а у відсутності матеріальної вигоди як головної мети. Тому ще однією

характеристикою волонтерства є неприбутковість. Волонтерська діяльність не має на меті отримання доходу. Особливої уваги заслуговує соціальна спрямованість волонтерства. Цей аспект визначається як стабільна система мотивів, що спонукає людину до дій на користь суспільства. Волонтерство не лише сприяє розвитку соціального капіталу, а й формує активну громадянську позицію, зміцнює почуття відповідальності за добробут суспільства [30].

У психології науковці дають різні тлумачення волонтерству, серед яких найбільш поширеними є такі [25]:

- форма участі громадянина у суспільно корисних справах, метод колективної взаємодії та фактор вирішення соціальних проблем, які є актуальними у відповідний період часу;

- непримусова робота, в основі якої прагнення допомогти;
- діяльність, що не передбачає фінансової винагороди;
- праця, а не забава;
- добровільний вибір діяльності, яка втілює в собі погляди та життєві позиції особистості;

- активне включення людини у громадянське життя, що проявляється через взаємодію в межах різних об'єднань, та в свою чергу сприяє позитивним змінам у соціальному просторі.

- національна ідея - це усвідомлення цінності співчуття й безкорисливої підтримки, філантропія як прояв гуманізму, щедрості, допомоги шляхом соціальної опіки, підтримки та захисту найбільш вразливих членів суспільства.

До основних завдань волонтерської діяльності належать: залучення широкого кола людей до вирішення соціальних проблем на місцевому рівні, створення умов для особистісного, соціального та професійного зростання волонтерів, підтримка у виборі діяльності, яка відповідає їхнім інтересам, здібностям і покликанню, а також сприяння подоланню проблем із зайнятістю через участь у різних формах волонтерської активності [14].

Д. Сай, Н. Малиновська та ін. зазначають, що волонтерська діяльність може слугувати важливим інструментом забезпечення соціальної безпеки

держави. Вона може здійснюватися як у фізичному, так і в онлайн форматі, залежно від конкретних обставин та можливостей самих волонтерів. Така діяльність відкриває широкі перспективи для молоді у самореалізації та розвитку необхідних компетенцій. Водночас волонтери можуть активно сприяти підтримці та зміцненню соціальної безпеки України. Для досягнення позитивних результатів держава має створити сприятливі умови для розвитку та популяризації волонтерства [41].

Г. Захарчин, О. Юрченко та ін. зазначають, що волонтерство виступає важливим джерелом формування та збагачення людського й соціального капіталу, оскільки саме люди — ключовий рушій цієї діяльності. Залучаючи людей до суспільно корисної активності, волонтерство сприяє розвитку їхніх знань, навичок, ціннісних орієнтацій та громадянської свідомості. У процесі волонтерської взаємодії зміцнюється соціальна єдність, активізується самореалізація особистості, формується глибше розуміння суспільних процесів і власного місця в них. Розвиток людського капіталу в межах волонтерства забезпечується через виконання ним низки ключових функцій — освітньої, ціннісної, комунікаційної, мобілізаційної, культурної та світоглядної, — кожна з яких безпосередньо впливає на складові індивідуального потенціалу людини [24].

На думку О. Трубінової волонтерство являє собою особливий вид соціальної активності, що проявляється у добровільній участі в суспільно значущій праці, яка ґрунтується на внутрішній мотивації особистості діяти на благо інших без очікування матеріальної вигоди. Цей феномен вирізняється низкою специфічних ознак, які дозволяють чітко відмежувати його від інших форм добровільної діяльності. До таких характеристик належать [45]:

- повна добровільність участі;
- ініціатива, що виходить від самої особи;
- орієнтація на суспільне благо;

- відсутність матеріального стимулу чи розрахунку на фінансову компенсацію;
- реалізація діяльності у вільний від основних обов'язків час;
- відсутність прагнення до вирішення власних особистих проблем або захисту особистих інтересів;
- активна трудова участь;
- позаінституційний характер, тобто відсутність включення до жорсткої ієрархічної структури якоїсь організації чи установи.

Отже, волонтерство - це свідомий, добровільний внесок людини у допомогу іншим без матеріальної винагороди. Воно базується на принципах добродійності, солідарності та відповідальності перед суспільством. Волонтерська діяльність розвиває у людей емпатію, соціальні навички та почуття причетності до спільноти. Через волонтерство формується активна громадянська позиція, що сприяє зміцненню суспільних зв'язків і підвищенню соціальної безпеки. Участь у волонтерстві відкриває широкі можливості для особистісного розвитку і самореалізації. Таким чином, волонтерство є важливою складовою соціального життя, що підтримує розвиток як окремої людини, так і суспільства загалом.

1.2. Виховний потенціал волонтерства у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями

Волонтерська діяльність має значний виховний потенціал, особливо у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями. Вона сприяє не лише розвитку соціальних навичок і самостійності у таких дітей, а й формує у них почуття приналежності до спільноти та цінність взаємодопомоги. Залучення учнів до волонтерських ініціатив створює умови для їх соціалізації, підвищення самооцінки і емоційного комфорту. Волонтерство виступає ефективним засобом

корекції та розвитку, допомагаючи подолати бар'єри у спілкуванні і зміцнити міжособистісні зв'язки. У цьому контексті важливо розглянути виховний вплив волонтерської діяльності та її роль у підтримці учнів з інтелектуальними порушеннями.

О. Іванова зазначає, що волонтерство в закладі освіти має різні змістовні форми і активно вкорінюється в освітньому середовищі. Популярними формами її реалізації є такі [25]:

- дарування книжок та іграшок дітям, які позбавлені батьківського піклування;
- видання збірок поетичних творів;
- організацію виступів театральних колективів та концертів для пацієнтів лікарень, вихованців дитячих садків, учасників бойових дій, ветеранів, людей похилого віку;
- листи підтримки для воїнів, виготовлення дитячих малюнків та оберегів для ЗСУ;
- надання допомоги самотнім людям у побутовому плані;
- догляд за меморіалами та могилами загиблих у Другій світовій війні та жертв Голодомору;
- організація заходів на вшанування пам'яті героїв Небесної Сотні, АТО, війни, зокрема таких як: зустрічі, концерти, пам'ятні лінійки та ін.;
- наповнення бібліотечних фондів новими книжками;
- проведення акцій зі збору теплого одягу, канцтоварів та іграшок для дітей, які постраждали у війні та ін.

А. Марчук, В. Лобода, В. Іваниса та ін. визначають волонтерську діяльність як добровільну, соціально орієнтовану, неприбуткову активність, що виконується волонтерами шляхом надання допомоги. Її характерними рисами є добровільність, відсутність прибутку, соціально спрямований характер, користь для окремих осіб і суспільства в цілому. Вчені зазначають, що існує багато видів волонтерської діяльності, які можна згрупувати за різними

ознаками: за організатором; за правовим статусом; за провідним напрямком; за мотивацією до волонтерства [32].

Функції волонтерства орієнтовані як на людей, які потребують допомоги, так і на самого волонтера. До їхнього переліку належать такі функції: соціалізація; формування соціального капіталу; пізнавальна та ін. Волонтерство сприяє підвищенню професійного досвіду, оволодінню навичками, розширенню спектру знань, креативно-творчій діяльності [32]. Тому це вагомий фактор виховання особистості, саморозвитку та самореалізації у житті, що має провадитись як частина виховної роботи у закладах освіти.

М. Ворон, Ю. Найда та ін. зазначають, що волонтерська діяльність у закладах освіти відбувається у позаурочний час і має на меті виховання у підростаючого покоління таких важливих соціальних якостей, як патріотизм, гідність, відповідальність, милосердя та ініціативність. Вона сприяє формуванню гуманної свідомості, а також розвитку позитивної й конструктивної взаємодії як між учасниками групи, так і всередині колективу, використовуючи добродійну групову діяльність як основний метод. Волонтерська робота є вагомою не лише для тих, хто отримує допомогу, але й для самих волонтерів. Оскільки вона дає можливість набути нові навички, налагоджувати соціальні контакти, реалізовувати моральні й релігійні переконання, відчувати себе спроможним змінювати світ навколо, а також знайти нових друзів, отримати нові цікаві знайомства [15].

Т. Алексеєнко, А. Данілова, А. Конончук, Т. Куниця акцентують увагу на тому, що волонтерські ініціативи серед учнівської молоді доцільно структурувати відповідно до певних напрямів діяльності, які охоплюють широке коло суспільно важливих сфер, зокрема [2]:

❖ Соціальний напрям передбачає активну участь школярів у наданні підтримки особам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Сюди входить допомога дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, переселенцям із зон бойових дій, екологічних та техногенних катастроф, особам із інвалідністю, самотнім та хворим людям. Вагомим є створення безпечного й

гармонійного простору для розвитку дітей, що потребують особливої уваги та додаткової опіки.

❖ Пошуково-краєзнавчий напрям зосереджений на дослідженні історико-культурної спадщини рідного краю. Він охоплює дослідження місцевої історії та природи, догляд за меморіальними місцями, створення літописів, поповнення музейних фондів, зокрема музеїв бойової слави, а також вшанування пам'яті ветеранів та учасників війни.

❖ Екологічний напрям спрямований на формування у школярів екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля. Це може проявлятися у заходах із прибирання та благоустрою територій, висадці рослин, участі в природоохоронних ініціативах, а також у пропагуванні екологічно виваженої поведінки.

❖ Культурологічний напрям включає діяльність, пов'язану з відновленням, збереженням і популяризацією національних та етнокультурних традицій. Це може бути вивчення фольклору, народних ремесел, організація мистецьких подій, дослідження традицій рідного краю, спрямовані на поглиблення культурної ідентичності.

Л. Бісовецька, І. Верхова зазначають, що головні цілі шкільного волонтерського руху полягають у створенні згуртованої, ініціативної та свідомої учнівської спільноти, об'єднаної навколо ідеї суспільного служіння та взаємодопомоги. Йдеться про формування сприятливого середовища, яке сприяє зміцненню колективних цінностей, розвитку моральних орієнтирів та духовного потенціалу школярів. Серед основних завдань визначають такі: формування національної свідомості та громадянської відповідальності, залучення дітей до корисної, змістовної активності у вільний час, а також профілактика деструктивної поведінки, зокрема схильності до агресії, шкідливих звичок. Значна увага приділяється популяризації здорового способу життя та створенню ефективних умов для самореалізації учнів через участь у різних соціально значущих заходах [10].

Водночас вчені відзначають, що волонтерський рух у закладі загальної середньої освіти виконує функцію платформи для партнерства між закладом освіти, органами державної влади, громадськими та благодійними організаціями, сприяючи ефективному впровадженню спільних акцій, програм і проєктів, спрямованих на розвиток активної життєвої позиції молоді [10].

Д. Бибик зазначає, що залучення дітей та молоді до волонтерської діяльності виступає не лише інструментом громадянського виховання, а й потужним засобом формування соціальної свідомості та моральної позиції. Участь у волонтерстві відкриває простір для особистісного зростання, адже ґрунтується на принципах служіння ідеалам людяності, емпатії та солідарності. Ця діяльність не спрямована на отримання матеріальної вигоди, фінансової компенсації чи кар'єрного просування. Її основою є внутрішній покликання допомагати іншим і бути корисним суспільству. Волонтерство — це глибоко особистий досвід, який дозволяє людині не лише реалізувати прагнення у взаємодії та підтримці інших людей, а й у співпереживанні. Молодь, яка долучається до добровільних ініціатив, на практиці відчуває, як навіть найменші зусилля можуть мати соціальний відгук: щира усмішка дитини, полегшення в очах самотньої людини чи проста подяка - все це стає показником вагомості власного внеску [8]

Такі переживання формують моральне задоволення, що не зводиться до короткочасної радості, а трансформується у внутрішню потребу бути активним, небайдужим, соціально ініціативним. Особливо ваговою така форма залучення є в умовах війни, коли кожна дія щодо надання допомоги, підтримки, кожна добра справа є не просто допомогою, а актом духовного опору, що символізує незламності та єдність [8].

Волонтерство потребує морального виховання, адже саме воно формує внутрішню мотивацію діяти безкорисливо та з щирим наміром допомогти. Завдяки засвоєним моральним цінностям волонтер поводить відповідально, проявляє співчуття й повагу до тих, кому допомагає. Моральне виховання

важливе для волонтерства, оскільки воно формує в людині щире прагнення допомагати іншим без очікування винагороди.

Проблеми морального виховання, яке має невід'ємний зв'язок з процесом формування готовності до волонтерства, досліджувала О. Вержиховська. За результатами її дослідження визначено, що розвиток моральних якостей у дітей з інтелектуальними порушеннями є найбільш результативним за умови узгодженого впливу з боку родини та освітнього середовища, коли виховний процес ґрунтується на цілісному підході до організації змісту, методики й форм педагогічної роботи. Основу такої діяльності становить система взаємин між дитиною та дорослими, побудована на співпраці, довірі та постійному ціннісному орієнтуванні. Максимальна ефективність морального розвитку досягається тоді, коли всі складові виховного процесу функціонують як єдина, логічно узгоджена система, спрямована на формування етичної поведінки [12, с. 38].

Засоби морального виховання в спеціальній школі – це конкретні форми діяльності учнів та умови, які визначають спрямованість їх поведінки, зокрема [12]: уроки та заняття; участь у суспільно корисній праці; позакласні та позашкільні заходи; діяльність дитячих громадських організацій; режим школи, та домашнє середовище дитини; особистий приклад батьків, педагогів і вихователів.

До найпоширеніших форм волонтерської діяльності належать такі: надання допомоги людям похилого віку, бездомним, особам з інвалідністю, дітям без належної опіки, мігрантам, біженцям, а також особам, які відбули покарання у місцях позбавлення волі; участь у благоустрої дворів, скверів та міських територій; підтримка тварин, добровільна допомога зоопаркам і природним заповідникам; проведення просвітницьких і профілактичних заходів з питань наркоманії, ВІЛ/СНІДу, підліткової злочинності; організація благодійних концертів і театральних постановок; участь в екологічних акціях і прибиранні територій; популяризація здорового способу життя; Інтернет-

волонтерство, яке включає наповнення онлайн-ресурсів інформацією та надання технічної допомоги користувачам [5; 9].

В. Коблик пов'язує основні напрями доброчинної діяльності школярів переважно з такими видами активностей [26]:

- участь в екологічних ініціативах;
- культурологічна діяльність, зокрема залучення учнів до вивчення історії та географії рідного краю, дослідження народних традицій і ремесел; організація творчих експедицій для збору (запису) пісень, обрядів та інших елементів регіонального фольклору;
- проведення благодійних заходів, таких як концерти чи аматорські вистави для пацієнтів лікарень, вихованців інтернатів, притулків тощо;
- вшанування пам'яті ветеранів війни та праці, жертв Голодомору, а також догляд за могилами загиблих воїнів;
- допомога дітям-сиротам, вихованцям дитячих притулків і літнім людям;
- підтримка осіб з інвалідністю та людей похилого віку, зокрема тих, хто проживає у спеціалізованих закладах;
- надання психологічної підтримки неповнолітнім, які перебувають у місцях позбавлення волі;
- сприяння соціальній адаптації людей з особливими потребами;
- поповнення фондів шкільних і дитячих бібліотек сучасною українською літературою;
- збір іграшок та книжок для дитячих садків, будинків дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації;
- організація збору коштів на допомогу дітям, покинутим у лікарнях, а також на придбання медичного обладнання;
- активне поширення волонтерських ідей та ініціатив.

Т. Алексеєнко, А. Данілова, А. Конончук, Т. Куниця зазначають, що учнівська доброчинність проявляється у різноманітних формах соціально значущої діяльності, що сприяє розвитку емпатії, відповідальності та громадянської свідомості молоді. Зміст такої діяльності включає організацію

благодійних ярмарків для збору коштів на іграшки, книги, медичне обладнання та комп'ютерну техніку для осіб з інвалідністю; пошиття одягу для немовлят і передачу його до будинків дитини; видання збірок поезій важкохворих ровесників; проведення концертів, вистав та інших творчих заходів у лікарнях, притулках, соціальних центрах і перед учасниками бойових дій; написання листів підтримки, виготовлення оберегів та дитячих малюнків; побутову допомогу самотнім людям; догляд за місцями поховань жертв війни, голодомору та полеглих у зоні АТО, на війні; вшанування учасників бойових дій та героїв Небесної Сотні; надання моральної підтримки людям з особливими потребами; поповнення бібліотечних фондів; збір теплих речей, іграшок, канцелярського приладдя; а також участь у заходах, спрямованих на соціальну адаптацію дітей-сиріт [2].

Основою для формування готовності до волонтерства є розвиток емпатії в учнів інтелектуальними порушеннями. О. Вовченко зазначає, що емпатія у підлітків з інтелектуальними порушеннями формується під впливом як загальних характеристик їхньої психіки, так і низки специфічних чинників, зумовлених особливостями нервової та пізнавальної діяльності. Серед них — нестабільність і слабка врівноваженість нервових процесів, обмежена гнучкість і знижена рухливість нервової системи, що ускладнює адаптацію до змін та ефективне реагування на емоційні стимули. Крім того, важливу роль відіграють порушення у функціонуванні пізнавальних процесів, своєрідність становлення різних видів діяльності, специфіка формування самоусвідомлення та уявлень про себе («Я-концепції»), а також вплив соціального середовища, зокрема характер спілкування з найближчим оточенням. Усі ці чинники комплексно визначають особливості розвитку емпатичних здібностей у таких підлітків, обумовлюючи потребу в цілеспрямованій педагогічній підтримці та емоційно безпечному середовищі [13].

Рівень емпатії у підлітків може помітно знижуватися, якщо вони свідомо уникають міжособистісної взаємодії, вважають недоцільним виявляти інтерес до інших або ж проявляють емоційну закритість. У таких випадках відбувається

блокування емпатійних механізмів. Навпаки, за умови відсутності внутрішніх бар'єрів і негативних установок, емпатійні процеси активізуються в повному обсязі. Важливу роль тут відіграє емоційний клімат спілкування: відкрита, довірлива атмосфера сприяє розвитку емпатії, тоді як напруженість, неприродність та підозріливість — гальмують її прояв [13; 33].

У структурі емоційно-вольової сфери підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку емпатія відіграє принципово важливу роль. По-перше, вона дозволяє особистості сприймати й приймати емоційні стани інших, виявляти толерантність до чужих переживань. По-друге, емпатія формує здатність до когнітивної гнучкості — підліток починає сприймати погляди інших без догматичності, без претензії на виняткову правильність власної думки. І, нарешті, емпатійні здібності є основою для становлення моральних орієнтирів, адже вони дозволяють підлітку зрозуміти цінність людських взаємин, співпереживання та етичних норм у соціальній взаємодії [39].

Отже, виховний потенціал волонтерства у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями полягає у створенні сприятливих умов для їхньої соціалізації, самореалізації та розвитку позитивного емоційного досвіду через залучення до посильної, суспільно значущої діяльності. Волонтерська практика сприяє формуванню в учнів емпатії, відповідальності, взаємодопомоги, розширює їхній соціальний досвід та навички спілкування. Крім того, така діяльність допомагає подолати ізольованість, знижує рівень тривожності й стимулює розвиток адаптивних умінь. Волонтерство виконує важливу виховну функцію, формуючи гуманістичні цінності не лише в самих учнів з інтелектуальними порушеннями, а й у тих, хто з ними працює, сприяючи створенню інклюзивного, доброзичливого середовища.

РОЗДІЛ 2.

2.1. Методика оцінки готовності до волонтерської діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями

Актуальність діагностики готовності до волонтерства учнів з інтелектуальними порушеннями зумовлена потребою створення для них рівних можливостей у соціальній взаємодії, розвитку моральних якостей та участі в громадському житті. Волонтерська діяльність може стати для таких учнів важливим засобом соціалізації, формування впевненості в собі, відповідальності та відчуття власної значущості. Однак через особливості інтелектуального розвитку необхідно попередньо оцінити рівень їхньої мотивації, комунікативних навичок, емоційно-вольової готовності та розуміння суті волонтерства.

Метою констатувального експерименту є визначення рівня готовності старшокласників до участі у волонтерській діяльності, виявлення сильних сторін і тих сфер, які потребують додаткової педагогічної підтримки.

Для досягнення мети констатувального експерименту було розроблено методику дослідження, яка містила декілька методів та методик, спрямованих на оцінку різних складових готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

У нашому дослідженні готовність до волонтерської діяльності визначаємо у взаємозв'язку таких складових компонентів:

1. **Емоційно-мотиваційний компонент** – це внутрішні спонукання, ціннісні орієнтації, бажання допомагати іншим, емпатія, потреба в соціальній активності та ін.

2. **Когнітивний компонент** – знання про сутність, форми та принципи волонтерської діяльності, а також розуміння соціальної значущості волонтерства та його впливу на суспільство.

3. **Діяльнісно-комунікативний компонент** – практичної готовності до виконання волонтерських завдань, навички ефективної взаємодії з різними людьми, уміння працювати в команді тощо.

Опишемо методики констатувального експерименту відповідно до визначених складових готовності до волонтерської діяльності.

Емоційно-мотиваційний компонент

Методика діагностики емпатії у дітей з інтелектуальними порушеннями «Допоможи герою»

Мета: Визначити рівень сформованості емпатії в учнів з інтелектуальними порушеннями.

Сутність методики полягає у тому, що учневі показують серію сюжетних картинок (наприклад, дитина впала, дитина сумує наодинці, дитина ділиться цукерками тощо). Після показу учневі задають такі запитання:

- Що відчуває цей герой?
- Як ти можеш йому допомогти?

Оцінка відповідей учнів:

- Розпізнавання емоції – 1 бал
- Пропозиція допомоги – 1 бал
- Емоційне залучення – 1 бал

(Максимум — 3 бали за ситуацію; всього 5 ситуацій — 15 балів)

Метод спостереження за поведінкою в соціальних ситуаціях

Спостереження здійснювалось за учнями в реальних ситуаціях (гра, спілкування, групова робота).

Критерії спостереження:

- здатність розпізнавати чужі емоції;
- прояв допомоги/підтримки;
- реагування на чужий біль чи сум;
- вираз емоцій співпереживання (жести, слова, дії).

За результатами спостереження визначався рівень вираженості емпатії та співпереживання:

Високий - учень розпізнає емоційний стан інших, намагається допомогти, проявляє підтримку.

Середній - учень розпізнає емоції в окремих випадках, епізодично допомагає, реагує в більшості правильно.

Низький - учень не помічає емоцій інших, не співпереживає, уникає контакту.

Методика «Чому я допомагаю іншим?»

Мета: визначити рівень мотивації, спрямованої на допомогу іншим, прояву емпатії.

Інструкція для учня: Послухай твердження і скажи, чи підходить воно до тебе (відповідай «так», «ні» або «не знаю»).

Приклади тверджень:

1. Мені приємно допомагати іншим.
2. Я хочу, щоб мене хвалили за добрі справи
3. Я допомагаю, бо всі так роблять
4. Я допомагаю, коли бачу, що людині важко
5. Я люблю, коли іншим добре.
6. Я боюсь помилитися, коли допомагаю.
7. Мене змушують допомагати.

Інтерпретація результатів:

- Твердження 1, 4, 5 — внутрішня мотивація.
- Твердження 2, 3, 7 — зовнішня або примусова.
- Твердження 6 — індикатор тривожності або невпевненості

Когнітивний компонент

Бесіда

Приклади запитань:

1. Чи потрібно допомагати іншим людям?
2. Хто такий волонтер?
3. Кому ти вже допомагав/допомагала? Як це було?
4. Що ти можеш зробити для інших?
5. Як ти себе почуваєш, коли комусь допомагаєш?

Оцінювання (Максимум — 10 балів за 5 питань):

- 2 бали – усвідомлене бажання, приклади, розуміння волонтерства – високий рівень когнітивного компоненту;
- 1 бал – часткове розуміння, відповідь підказкою, неточні приклади – середній рівень когнітивного компоненту;
- 0 балів – байдужість, нерозуміння або відсутність досвіду – низький рівень сформованості когнітивного компоненту.

Діяльнісно-комунікативний компонент

Методика - Картки-дії «Волонтер чи ні?»

Мета: оцінити рівень діяльнісного компонента готовності до волонтерської діяльності, сформованість розуміння практичних дій, що спрямовані на допомогу та підтримку іншим.

Учневі дають 6 карток із зображеннями дій (3 волонтерські, 3 звичайні або егоцентричні). Завдання вибрати ті, що відповідають поведінці волонтера.

Приклади карток:

- Хлопчик допомагає нести сумку.
- Дівчинка годує бездомного кота
- Хлопчик грає на телефоні
- Дівчинка ділиться іграшками
- Учень б'є однокласника
- Дитина допомагає роздавати воду людям у спекотну погоду.

Оцінювання: 1 бал за кожну правильну відповідь. (Макс. — 6 балів)

Методика «Ситуації спілкування»

Мета: оцінка комунікативних умінь учнів з інтелектуальними порушеннями: вміння ініціювати, підтримувати та завершувати спілкування; розуміти й адекватно реагувати на комунікативні ситуації.

Матеріали і обладнання: картки з зображеннями типових соціальних ситуацій (наприклад: «Попросити допомогу», «Познайомитись», «Поговорити з другом», «Вибачитись», «Запросити погратись», «Подякувати»); ігрові предмети (іграшки, книги, ляльки) для інсценування ситуацій, таблиця для оцінювання.

Процедура проведення

Експериментатор демонструє дитині одну з карток із зображенням певної комунікативної ситуації (наприклад: «Дівчинка впустила книгу — що ти зробиш?»)

Завдання:

- ✓ Описати ситуацію, що відбувається.
- ✓ Висловити, як би дитина вчинила в такій ситуації.
- ✓ Інсценувати цю ситуацію разом з експериментатором.

Критерії оцінювання комунікативних вмінь під час виконання завдань методики:

1. Ініціативність у спілкуванні.
2. Розуміння соціальних норм у спілкуванні.
3. Адекватність реакцій на прохання, запитання, емоції.
4. Уміння слухати й відповідати.
5. Невербальні навички (міміка, жести).

Оцінювання виконання:

Кожен компонент оцінюється за 3-бальною шкалою:

- 2 бали – навичка сформована, дитина діє адекватно, самостійно.
- 1 бал – часткова сформованість, потребує підказки або допомоги.
- 0 балів – не виявляється, відсутнє розуміння ситуації або небажання

взаємодіяти.

Загальна кількість балів дозволяє визначити рівень комунікативної компетентності:

- 8-10 балів – достатній рівень комунікативної готовності.
- 5-7 балів – середній рівень, потрібна підтримка в складних ситуаціях.
- 0–4 балів – низький рівень, комунікативні вміння потребують

цілеспрямованої корекції.

За показниками усіх розроблених методик експерименту передбачалось визначення рівня сформованості готовності до волонтерської діяльності учнів з

інтелектуальними порушеннями у відповідності до визначених компонентів та критеріїв, зокрема:

Високий рівень характеризується тим, що учні мають чітке уявлення про суть волонтерства, його соціальну значущість, можуть навести приклади волонтерської діяльності. Вони виявляють позитивну мотивацію до допомоги іншим, готовність діяти без очікування винагороди. У ситуаційних завданнях самостійно розпізнають волонтерську поведінку, правильно її оцінюють. Мають сформовані базові соціальні навички для реалізації волонтерської діяльності, зокрема: вміння звертатися з пропозицією допомоги, реагувати на потреби інших, взаємодіяти в групі.

Середній рівень – учні в цілому розуміють сутність та значення волонтерства, проте знання поверхневі, можуть плутати волонтерську діяльність із звичайною чи соціально прийнятною поведінкою. Мають позитивне, але нестійке ставлення до волонтерської діяльності: готовність допомагати проявляється вибірково, часто за ініціативою дорослих. У завданнях розпізнають деякі прояви волонтерства, але можуть допускати помилки, потребують навідних запитань або підказок. Періодично долучаються до спільної діяльності, але не завжди проявляють активність чи ініціативу. Мають частково сформовані навички, пов'язані з волонтерством.

Низький рівень – характеризуються наявністю неточних та неповних уявлення про волонтерство, не вмінням розрізнити волонтерську і егоцентричну поведінку. Мотивація до допомоги іншим не виявляється або є ситуативною, залежною від зовнішніх обставин (оцінка, похвала, заохочення). У ситуаційних завданнях учні не розпізнають дії волонтера або плутають їх із агресивною/пасивною поведінкою. Не виявляють ініціативи у спілкуванні, уникають взаємодії, можуть проявляти емоційну байдужість до потреб інших. Потребують постійного керівництва та допомоги в організації будь-якої соціально активної поведінки.

Розроблена методика на констатувальному етапі дослідження дозволяє комплексно оцінити готовність до волонтерства з урахуванням емоційної, пізнавальної та поведінкової складової.

2.2. Результати дослідження готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями

Констатувальний експеримент проводився на базі Комунальний заклад «Чернівецька спеціальна школа №4». У дослідженні брали участь 32 учні з інтелектуальними порушеннями 8-10-х класів.

За результатами методики «Допоможи другові» та спостереження було визначено рівень прояву емпатії в учнів з інтелектуальними порушеннями (рис. 1).

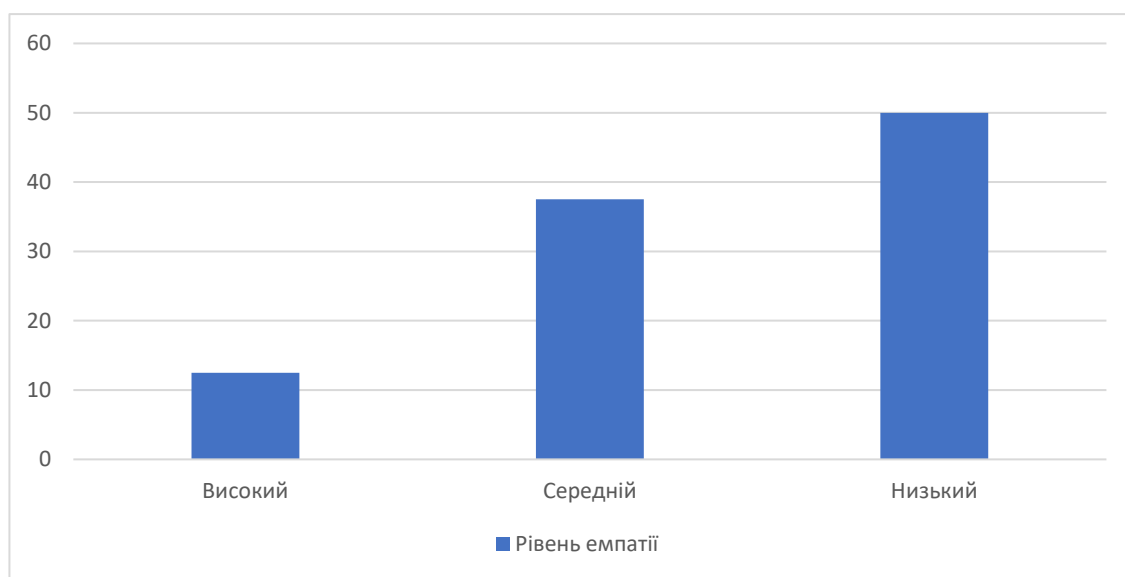


Рис. 1 Рівень прояву емпатії в учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

12,5% учнів виявили високий рівень емпатії. Ці учні не лише точно ідентифікували емоції персонажів і однокласників, але й самостійно пропонували адекватні способи підтримки, були чутливі до змін емоційного стану інших.

У 37,5% визначався середній рівень емпатії. Ці учні здатні розпізнавати базові емоції в інших, іноді проявляють співчуття або ініціативу допомоги, особливо за підказки дорослого.

50% дітей показали низький рівень емпатії. Їм було важко розпізнати емоції, часто вони не реагували на прохання про допомогу, уникали емоційного контакту або давали стереотипні, соціально бажані відповіді без особистісного залучення.

Аналіз результатів методики «Чому я допомагаю іншим?» засвідчив переважання зовнішньої мотивації. Опишемо результати у відповідності до кожного із запитань та відсотково представимо у таблицях (2.1).

Внутрішня мотивація до волонтерства проявляється у більшості учнів, хоча переважно має, ситуативний характер і ще не є стійкою. Оскільки учні показали високі показники на зовнішню мотивацію до допомоги іншим.

Таблиця 2.1.

Мотивація до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушення

№ п/п	Твердження	Кількість учнів, які відповіли «Так»	Кількість учнів у %, які відповіли «Так»
1.	Мені приємно допомагати іншим	16	50
2.	Я хочу, щоб мене хвалили за добрі справи	20	62,5
3.	Я допомагаю, бо всі так роблять	23	71,87
4.	Я допомагаю, коли бачу, що людині важко	14	43,75
5.	Я люблю, коли іншим добре	15	46,87
6.	Я боюсь помилитися, коли допомагаю	16	50
7.	Мене змушують допомагати	10	31,25

Аналіз результат дослідження свідчить, що більшість дітей отримують позитивні емоції від допомоги, що свідчить про наявність елементарного розуміння соціальної значущості. 43,75% учнів частіше реагують на очевидні

потреби інших, що вказує на здатність до співпереживання. 46,87% учнів мають високий показник емоційної чутливості, ідентифікують себе з позитивними змінами навколо.

Про переважання зовнішньої мотивації свідчить високий показник ствердних відповідей учнів на питання про потребу схвалення за добрі справи. Це свідчить, що ці учні орієнтуються на схвалення дорослих, що є типовим для даної категорії. Для 71,87% учнів характерною є мотивація через наслідування або конформізм, часто через страх відрізнитись. 30% учнів виконує допоміжні дії під тиском або з примусу, що може свідчити про відсутність усвідомлення сенсу волонтерства. Такі результати показують, що зовнішня мотивація досить поширена серед учнів з інтелектуальними, які частково або повністю орієнтуються на зовнішні стимули. Це пояснюється тим, що діти з інтелектуальними порушеннями схильні діяти за прикладом або вказівкою, навіювані.

50% досліджуваних учнів з інтелектуальними порушеннями відчуває страх зробити щось неправильно, що вказує на низьку впевненість у власних силах. Це може гальмувати прояв ініціативності.

За результатами вищеописаних методик визначено рівень сформованості емоційно-мотиваційного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (рис. 1, таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

**Рівень сформованості емоційно-мотиваційного компонента
готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними
порушеннями (у %)**

Рівень сформованості емоційно-мотиваційного компонента	Учні з інтелектуальними порушеннями
Високий	12,5
Середній	37,5
Низький	50

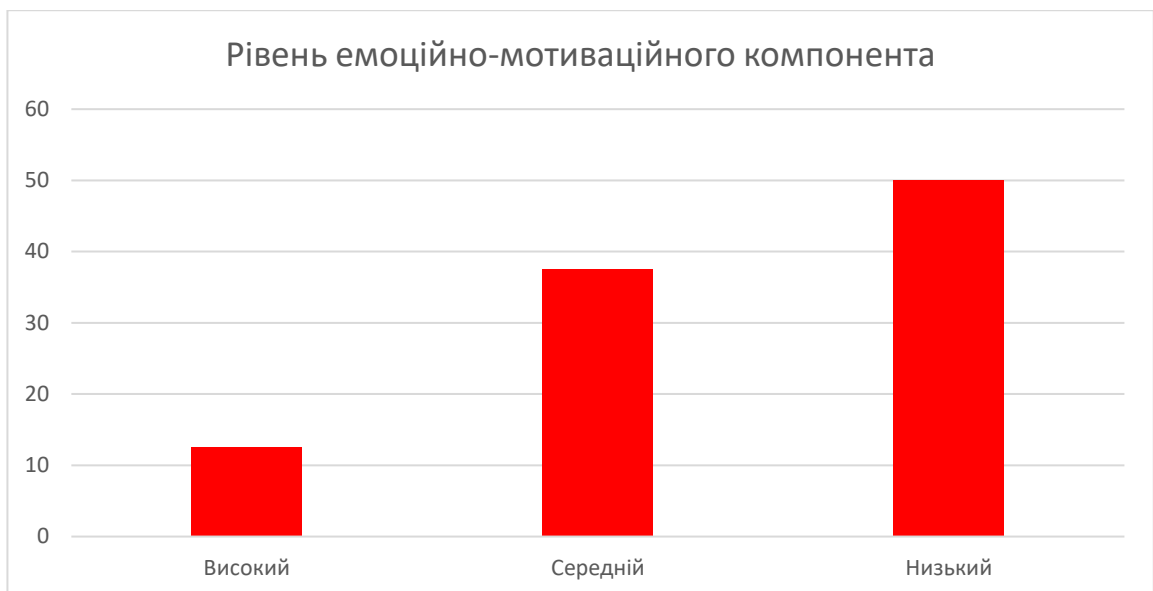


Рис. 2 Рівень емоційно-мотиваційного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

За результатами дослідження недостатніми є показники сформованості й когнітивного компоненту готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. Результати бесіди показали несформованість уявлень про сутнісні характеристики волонтерства та шляхи його реалізації.

Опишемо результати, представивши відповіді учнів з різними рівнями. Учні з високим рівнем когнітивного компонента 15,62% на запитання «Чи потрібно допомагати іншим людям? Чому?» відповіли ствердно. Вони зазначали так: *«Так, бо коли хтось не може сам», «Так, це добре».*

На запитання бесіди «Хто такий волонтер?» *відповідали «Це людина, яка допомагає іншим без грошей», «Той, хто допомагає солдатам і тваринам».*

На запитання «Кому ти вже допомагав/допомагала? Як це було?» ці учні відповідали *«Допомагав мамі нести сумки з магазину», «Прибирав клас з іншими дітьми», «Носив корм у притулок».*

Ці учні зазначали, що можуть надавати допомогу іншим, зокрема вони казали: *«Можу допомогти стареньким, принести воду, прибрати у дворі», «Малюю листівки для солдатів».*

Відповіді на запитання «Як ти себе відчуваєш, коли комусь допомагаєш?» свідчать, що ці учні розуміють сутність волонтерства та переживають при

допомозі іншим позитивні емоції, зокрема: *«Радий, що я комусь став корисний», «Приємно», «Добре в серці».*

Учні з середнім рівнем когнітивного компоненту (43,75%) характеризуються частковим розумінням сутності волонтерства та потребою його здійснювати. Їхні відповіді недостатньо аргументовані, проте у більшості мають позитивні тенденції. Так, на запитання *«Чи потрібно допомагати іншим людям?»* ці учні відповідали: *«Ну, треба... бо вчителька так казала», «Можна іноді, якщо просять».*

На питання *«Хто такий волонтер»* учні давали фрагментарні відповіді, зокрема: *«Це той, хто працює», «Волонтер - це добрий».*

Цим учням було складно назвати ситуації, в яких вони допомагали іншим. Проте вони казали, що якщо хтось просить, то вони завжди допомагають. Окремі з них давали відповіді, які свідчать про бажання допомогти: *«Допомагав комусь... не пам'ятаю», «Я хотів допомогти, але не виходило».*

На питання *«Що ти можеш зробити для інших?»* учні відповідали невпевнено і вагались у відповідях, наприклад: *«Ну... можу щось зробити... як скажуть».*

На питання *«Як ти себе відчуваєш, коли комусь допомагаєш?»* ці учні відповідали, що це викликає у них лише добрі, позитивні емоції.

На низькому рівні когнітивний компонент сформований у 40,63% учнів з інтелектуальними порушеннями. Більшість відповідей, які вони давали у ході бесіди свідчать про нерозуміння сутності волонтерства або ж відсутність знань. Часто ці діти зазначали, що не знають відповіді на питання.

Зокрема, на питання *«Чи потрібно допомагати іншим людям?»* вони відповідали у більшості так: *«Якщо скаже вчитель», «Не знаю».* Вказівка дорослого свідчить, що самостійно учні не прагнуть допомагати іншим і не усвідомлюють необхідності цього.

На питання *«Хто такий волонтер?»* більшість з цих учнів взагалі не дали відповіді. Окремі казали *«Я таким не був», «Той хто волонтери».*

Більшість з цих учнів зазначали, що не допомагали іншим і не могли навести прикладу якоїсь допомоги. Деякі відповідали так: «Не знаю», «Не пам'ятаю», «Треба ститати вчителя».

Також учні не могли відповісти на питання «Що ти можеш зробити для інших?». Найтипівіша відповідь була: «Не знаю, що я можу».

На питання бесіди «Як ти себе почуваєш, коли комусь допомагаєш?» також не давали аргументованої відповіді або назначали не знаю у більшості. Окремі з учнів казали так: «Нічого не відчуваю» або «Не допомагав».

Узагальнені результати (рис. 3, таблиця 2.3) свідчать, що осмислене уявлення про допомогу та позитивне сприймання волонтерства характерне лише для 15,62% опитаних учнів з інтелектуальними порушеннями.

У 43,75% респондентів наявне часткове розуміння, вони потребують підтримки в формулюванні думок і мають позитивний, але неусвідомлений досвід щодо волонтерства. В 40,63% учнів з інтелектуальними порушеннями мають низький рівень знань та розуміння волонтерства або не мають досвіду участі в суспільно корисних справах.

Таблиця 2.3.

Рівень сформованості когнітивного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

Рівень сформованості когнітивного компонента	Учні з інтелектуальними порушеннями
Високий	15,62
Середній	43,75
Низький	40,63

Кількісні результати дослідження свідчать, що знання та уявлення учнів з інтелектуальними порушеннями про волонтерство та шляхи його реалізації є здебільшого фрагментарні та неточні. Також відзначається недостатнє розуміння сутності та мети волонтерства як діяльності, що не передбачає матеріальної вигоди.



Рис. 3 Рівень когнітивного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

Результати дослідження діяльнісно-комунікативного компонента готовності до волонтерської діяльності свідчать про те, що недостатній рівень знань про можливості здійснення волонтерства та низький рівень внутрішньої мотивації негативно позначається на її безпосередній реалізації у житті.

За результатами методики «Картки-дії «Волонтер чи ні?» визначався рівень діяльнісного компоненту готовності до волонтерської діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями. Під час виконання завдання учням було запропоновано шість карток із зображеннями різних ситуацій, з яких три демонстрували волонтерську поведінку (допомога іншій людині або живій істоті без очікування винагороди), а три — дії, що не мають волонтерського змісту або виявляють егоцентризм чи агресію. Завданням було вибрати ті зображення, які, на думку дитини, відповідають поведінці волонтера.

Більшість учнів з інтелектуальними порушеннями змогли розпізнати принаймні одну ситуацію, що ілюструє волонтерську діяльність. Наприклад, образ «дівчинка годує бездомного кота» або «хлопчик допомагає нести сумку» викликав позитивну реакцію та асоціювався з добротою, турботою. Учні визнавали ці дії як «правильні», що свідчить про наявність емоційної основи для волонтерської діяльності.

Проте лише частина старшокласників змогла чітко відокремити всі три волонтерські дії. Типовими помилками було:

- вибір дій, які не є волонтерськими, але виглядали привабливо або цікаво для дитини (наприклад, «хлопчик грає на телефоні»);
- ігнорування сценки з бездомним котом через її незвичність;
- сплутування агресивної поведінки (учень б'є однокласника) з активною або «сміливою» дією — тобто оцінювання не за моральним змістом, а за зовнішньою динамікою зображення.

Результати продемонстрували недостатню сформованість діяльнісного компонента готовності до волонтерської діяльності в учнів з інтелектуальними порушеннями (рис. 4) . Вони часто орієнтувалися на власний життєвий досвід, емоційне ставлення до зображеного або думку дорослих (після короткого обговорення дій на картках). У деяких випадках спостерігалася спроба виправдати дії персонажів, що свідчить про ще недостатнє розуміння мотивів волонтерської допомоги як безкорисливої. Усвідомлення волонтерської поведінки виявлялося у відповідях на картки, що відображають прості, зрозумілі дітям ситуації допомоги. При цьому складніші або менш знайомі форми волонтерської діяльності викликали труднощі.

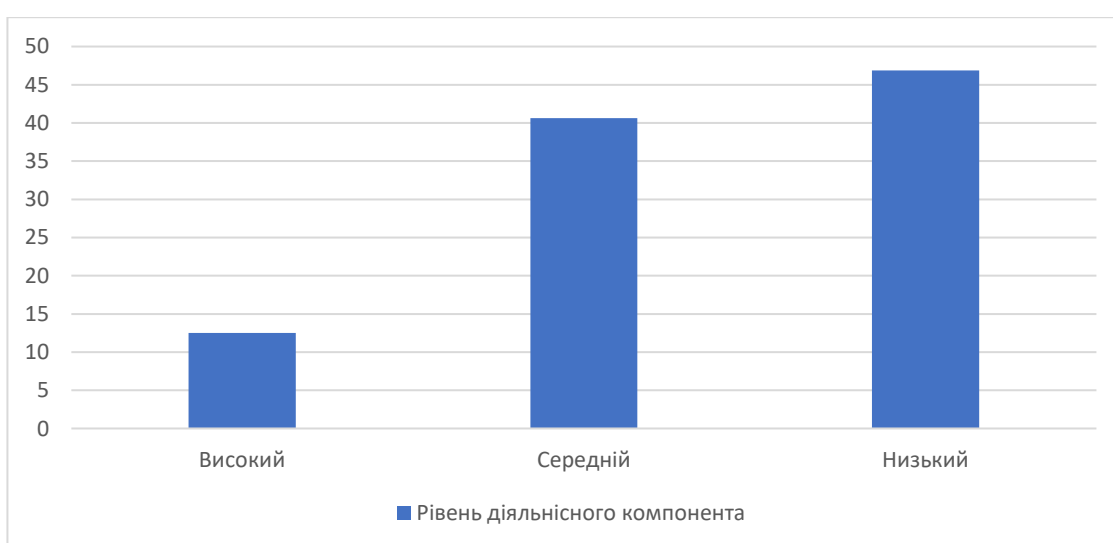


Рис. 4. Рівень діяльнісного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

Результати дослідження комунікативних умінь учнів з інтелектуальними порушеннями за методикою «Ситуації спілкування» показали, що рівень сформованості цих умінь є недостатнім. У відсотках результати подано на рис. 5.

У більшості учнів виявлено частково сформовані комунікативні вміння. Вони зазвичай розпізнавали знайомі життєві ситуації, пов'язані зі спілкуванням (наприклад, попросити допомогу, подякувати, привітатися), проте не завжди могли самостійно ініціювати діалог або підтримати комунікацію без зовнішнього стимулу. Більшість учнів орієнтувались на поведінку експериментатора або потребували навідних запитань. Висловлювання були короткими, часто шаблонними, словниковий запас дуже обмежений.

Більшість учні демонстрували готовність до спілкування, емоційну відкритість та інтерес до взаємодії. Вони охоче включалися в рольові ігри, реагували на запитання, намагалися повторити емоційні реакції героїв на зображеннях. Проте лише у деяких випадках учні використовували міміку та жести для доповнення висловлювань, що свідчить про недостатнє використання невербальних засобів комунікації.

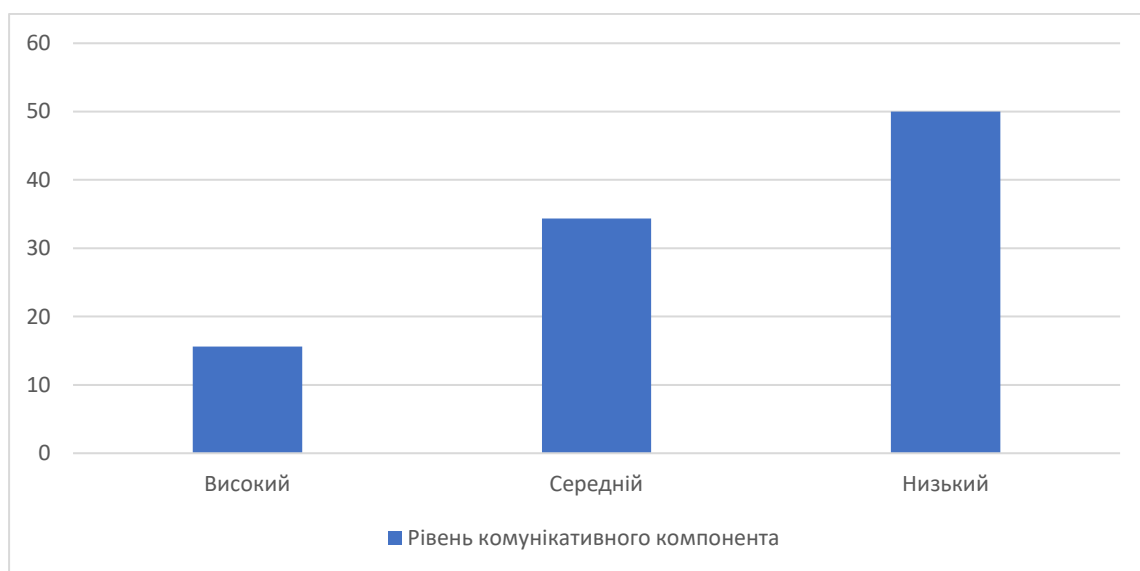


Рис. 5. Рівень комунікативного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

В цілому було визначено переважання низького рівня сформованості комунікативних навичок. Учні слабо орієнтувались у запропонованих ситуаціях,

не завжди розуміли, що саме від них вимагається, уникали відповіді або демонстрували емоційно бідну реакцію. Найвним було порушення зв'язності висловлювань та труднощі з підтримкою діалогу.

Комплексне дослідження компонентів та їх критеріїв дали змогу визначити рівень сформованості діяльнісно-комунікативного компонента готовності учнів з інтелектуальними порушеннями до волонтерської діяльності (таблиця 2.4, рис. 6).

Таблиця 2.4.

**Рівень сформованості діяльнісно-комунікативного компонента
готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними
порушеннями (у %)**

Рівень сформованості діяльнісно-комунікативного компонента	Учні з інтелектуальними порушеннями
Високий	14,06
Середній	37,5
Низький	48,44

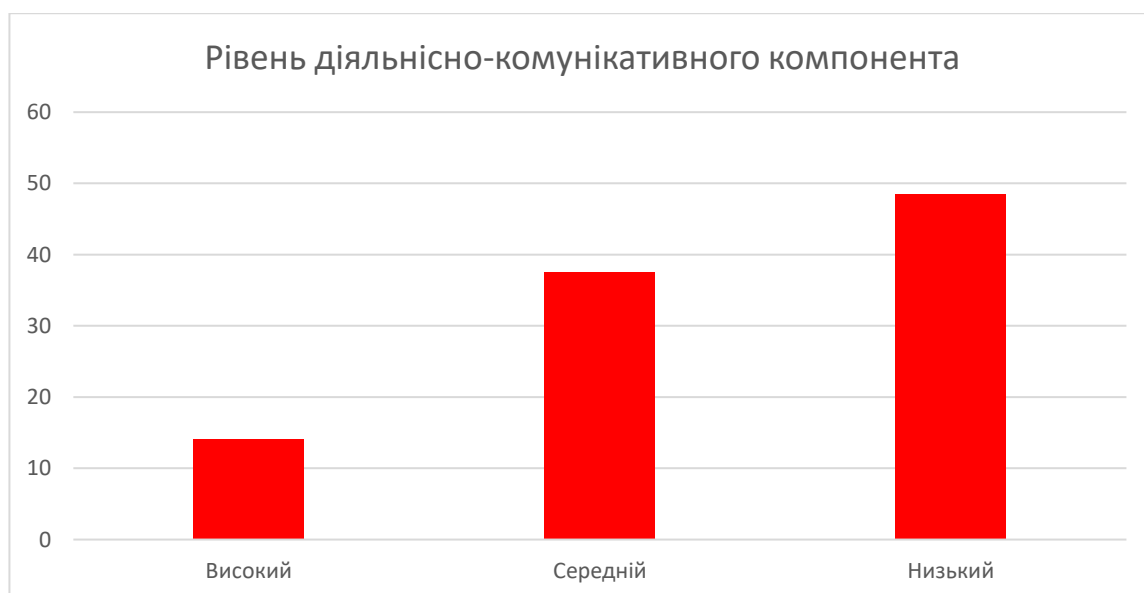


Рис. 6 Рівень діяльнісно-комунікативного компонента готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

Результати усіх діагностичних методик дали змогу визначити загальний рівень сформованості готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями (таблиця 2.5, рис.7).

Високий рівень сформованості готовності до волонтерської діяльності було виявлено у 14,07% учнів з інтелектуальними порушеннями, які мають достатнє уявлення про суть волонтерства, розуміють його соціальну значущість. Ці учні мають позитивну мотивацію до допомоги іншим, не потребують нагороди за соціально корисні вчинки. У ситуаційних завданнях самостійно розпізнають волонтерську поведінку та можуть її правильно оцінити. В учнів сформовані базові навички для реалізації волонтерської та комунікативні навички.

Середній рівень властивий 39,58% учнів з інтелектуальними порушеннями. Ці учні розуміють сутність та значення волонтерства, проте їхні знання не систематизовані, поверхневі, не повні. У них відзначається позитивне, проте нестійке ставлення до волонтерської діяльності. Як результат їхня готовність допомагати проявляється вибірково, здебільшого за ініціативою дорослих. У завданнях розпізнають деякі прояви волонтерства, проте допускають помилки, потребують допомоги. Учні можуть долучатися до спільної діяльності з іншими, проте не проявляють активність чи ініціативу. Комунікативні навички та вміння виражати допомогу і підтримку не достатньо сформовані.

Низький рівень виявлено у 46,35% учнів з інтелектуальними порушеннями наявністю неточних та неповних уявлення про волонтерство, не вмінням розрізнити волонтерську і егоцентричну поведінку. Мотивація до волонтерської діяльності є ситуативною, залежною від зовнішніх обставин (оцінка, похвала, заохочення). У ситуаційних завданнях ці учні не розпізнають дії волонтера або плутають їх із агресивною/пасивною поведінкою. Учні не виявляють ініціативи у спілкуванні, уникають взаємодії, можуть проявляти емоційну байдужість до потреб інших. В цілому вони потребують постійного керівництва та допомоги в організації будь-якої соціально активної поведінки.

**Рівень сформованості готовності до волонтерської діяльності
старшокласників з інтелектуальними порушеннями (у %)**

Рівень сформованості емоційно-мотиваційного компонента	Учні з інтелектуальними порушеннями
Високий	14,06
Середній	39,58
Низький	46,35

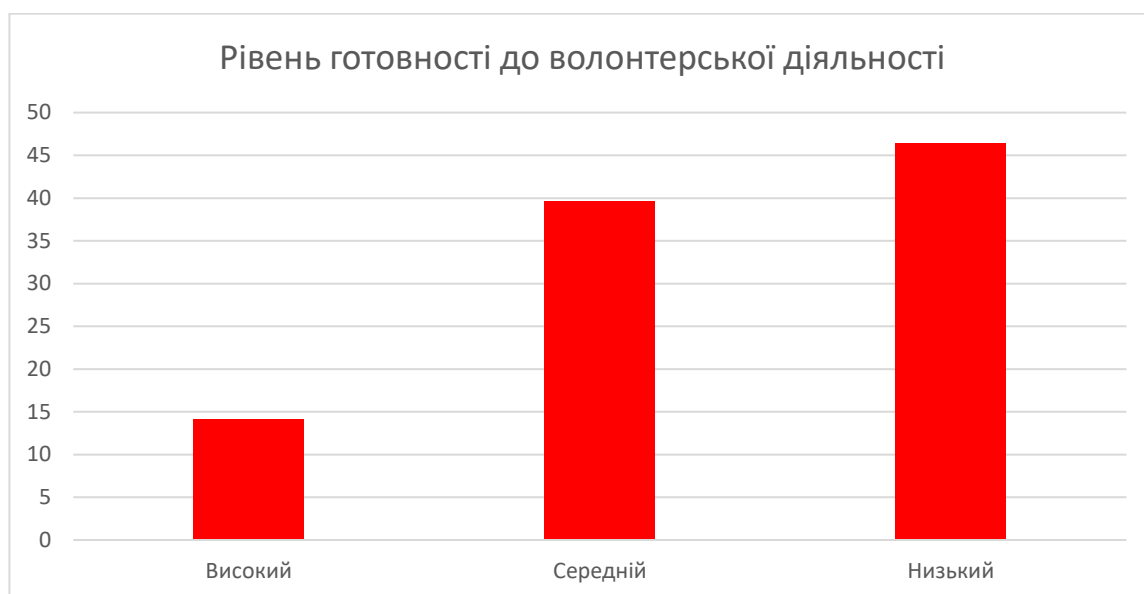


Рис. 7 Рівень 7 готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (у %)

Отже, результати дослідження засвідчили, що у більшості старшокласників з інтелектуальними порушеннями переважає низький рівень готовності до волонтерської діяльності (46,35%), що характеризується недостатнім усвідомленням сутності волонтерства, низькою мотивацією та пасивністю у його реалізації. У 39,58% учнів наявний середній рівень готовності до волонтерства, що характеризується частковим розумінням сутності цієї діяльності, нестійкістю мотивації та періодичністю долучення до суспільно-корисної діяльності і вміння її реалізувати, взаємодіяти та комунікувати з іншими. Високий рівень виявлено у 14,06% учнів з інтелектуальними порушеннями, у яких наявні

достатні знання та рівень мотивації для волонтерської діяльності та готовність брати у ній участь.

Такі результати обумовили пошук шляхів для підвищення рівня готовності учнів до волонтерської діяльності, що передбачає системний підхід до його формування у виховному процесі.

2.3. Програма виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Метою формувального етапу дослідження була розробка програми виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Розробка програми з формування готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями. Здійснювалась на основі визначених вченими (Т. Алексєєнко, А. Данілова, А. Конончук, Т. Куниця та ін.) принципах організації добродійної діяльності у закладі освіти як засобу виховання [2]:

1. *Добродійність – це добровільний вибір, а не обов'язок.* Неприпустимо примушувати дітей до участі в добрих справах через адміністративні вказівки чи накази. Така діяльність має ґрунтуватися виключно на щирому бажанні учнів допомагати іншим.

2. *Добродійність – не про матеріальну допомогу.* Участь у волонтерстві можлива і без фінансових витрат – через виконання посильної роботи, творчу діяльність або емоційну підтримку під час спілкування. Важливо навчати дітей, що добрі справи часто проявляються у простих щоденних діях.

3. *Попередня підготовка — ключ до свідомої участі.* Залученню учнів до добродійної діяльності має передувати системна виховної роботи: пояснення сутності та цінності такої участі, її значення для суспільства і особистісного розвитку дитини. Підготовку доцільно здійснювати через класні години,

індивідуальні та групові бесіди, перегляд тематичних фільмів, відвідування соціальних установ із подальшим емоційно-смісловим обговоренням побаченого.

4. *Надання учням право вибору.* Важливо, щоб діти самостійно обирали форми та напрями добродійної діяльності. Це сприяє розвитку ініціативності, самовираження та формуванню глибшого емоційного зв'язку з тим, що вони роблять. Нав'язування завдань знижує рівень залученості та ширості.

5. *Системність і відкритість.* Доцільно заздалегідь створити шкільний календар добродійних днів і орієнтовний перелік волонтерських ініціатив. Розміщення такої інформації на загальнодоступних інформаційних стендах стимулює зацікавленість і сприяє залученню ширшого кола учнів до участі.

6. *Публічне визнання добрих вчинків.* Інформування шкільної громади про результати волонтерської діяльності учнів підсилює мотивацію до добродійності. Фото- та текстові звіти на стендах або в шкільних соціальних мережах викликають гордість у дітей за зроблене й стимулюють наслідування з боку інших.

7. *Безпека – передусім.* Учні повинні здійснювати добродійну діяльність лише в умовах, що не несуть загроз для їхнього здоров'я чи психічного стану. Важливо виключити небезпечні ситуації (наприклад, прибирання сміття в громадських місцях без належного захисту), а також забезпечити педагогічний супровід у спілкуванні з вразливими соціальними групами, щоб уникнути можливих психологічних травм.

8. *Поінформованість батьків.* Всі плани щодо участі їхньої дитини в добродійній діяльності мають бути узгоджені з батьками. Їхнє розуміння й підтримка підвищує ефективність виховного процесу.

9. *Співпраця з родинами — важлива складова.* Участь батьків у волонтерських ініціативах разом із дітьми не лише підсилює вплив добродійної діяльності, а й сприяє зміцненню родинних стосунків, взаєморозумінню між поколіннями та гармонізації відносин у шкільному і сімейному середовищі.

Програма виховної роботи з формування готовності старшокласників з інтелектуальними порушеннями до волонтерської діяльності

Мета: формування в учнів готовності до волонтерської діяльності через залучення до доступних, посильних та емоційно значущих добродійних ініціатив.

Завдання:

✓ Сприяти усвідомленню учнями соціальної значущості волонтерської діяльності як форми громадянської активності.

✓ Формувати в учнів позитивну мотивацію до участі в добродійних ініціативах шляхом залучення до посильних і доступних видів допомоги.

✓ Розвивати вміння співпереживати, підтримувати інших, проявляти турботу та відповідальність.

✓ Створювати умови для емоційного залучення учнів до волонтерської діяльності через участь у практичних добродійних акціях.

✓ Виховувати почуття емпатії, милосердя та взаємодопомоги як важливих складників моральної культури особистості.

✓ Розвивати комунікативні навички та здатність працювати в команді під час реалізації волонтерських ініціатив

Етапи реалізації програми:

1. Підготовчий етап

Завдання:

- формування емпатії;
- розвиток здатності до співпереживання;
- формування розуміння базових понять «допомога», «доброта», «підтримка».

Форми роботи:

- Бесіди: «Коли потрібна допомога?», «Що таке доброта?»

- Ігри-імітації: «Подаруй посмішку», «Допоможи герою», «Що ти відчуваєш?»

- Перегляд мультфільмів/відео з прикладами добрих вчинків
- Читання казок про добрі справи з подальшим обговоренням
- Вправа «Емоційне дзеркало»: розпізнавання емоцій за мімікою

Очікувані результати:

- розвиток емоційної чутливості;
- розширення словника емоцій;
- первинне уявлення про потреби інших.

2. Навчально-практичний етап

Завдання:

- формування позитивного ставлення до волонтерства;
- усвідомлення власних сил і можливостей допомагати.

Форми роботи:

- Сюжетно-рольові ігри: «Я – волонтер», «Допомога другу», «У лікарні», «В гостях у бабусі».

- Створення мініпроектів: «Добра справа тижня», «Подарунок для друга», «Листівка захиснику».

- Практичні заняття: складання наборів для благодійних акцій, приготування гостинців, сортування речей для передачі.

- Мистецькі майстерки: виготовлення листівок, поробок, оберегів для воїнів або дітей з лікарень.

Очікувані результати:

- усвідомлення себе як активного учасника добрих справ;
- розвиток практичних навичок взаємодії;
- формування позитивної самооцінки через значущу діяльність.

3. Етап волонтерської практики

Завдання:

– забезпечення включення учнів у доступні форми волонтерської активності;

– формування навичок соціальної відповідальності.

Форми роботи:

▪ Участь у шкільних волонтерських ініціативах:

– «Теплі долоньки» – збір речей для дітей-переселенців.

– «Подарунок другу» – підготовка листів, малюнків.

– «Піклування про довкілля» – прибирання території, посадка квітів.

– «Турбота про старших» – привітання працівників школи, людей похилого віку з листівками, поробками.

▪ Відвідування з виступами закладів дошкільної освіти (за підтримки дорослих).

▪ Партнерство з іншими класами/школами в акціях.

Очікувані результати:

• практичний досвід волонтерства;

• формування навичок командної взаємодії;

• підвищення самооцінки та соціальної компетентності.

4. Рефлексивно-мотиваційний етап

Завдання:

– закріплення позитивного досвіду;

– усвідомлення власної ролі у волонтерському русі;

– розвиток мотивації до подальшої участі.

Форми роботи:

• Рефлексивні кола: «Що я відчував, коли допомагав?», «Яка добра справа мені найбільше сподобалася?».

• Створення «Книги добрих справ» (з фото, описами акцій).

• Вручення дипломів/значків «Юний волонтер».

• Публічне визнання (виступи на шкільних лінійках, подяки).

Очікувані результати:

- формування стійкої мотивації до волонтерської діяльності;
- закріплення установки на допомогу іншим як норми поведінки;
- відчуття значущості власної участі в житті спільноти.

Загальна структура реалізації програми

Етап	Термін	Форми діяльності
Підготовчий	Вересень–Жовтень	Ігри, бесіди, казки, відео
Навчально-практичний	Листопад–Січень	Рольові ігри, майстерки, мініакції
Волонтерська практика	Лютий–Квітень	Участь у шкільних акціях, суспільно-корисна праця, волонтерські проекти
Рефлексія	Травень	Підсумкове заняття, нагородження

Розроблена програма заходів є поетапною, доступною та емоційно значущою для дітей з інтелектуальними порушеннями. Вона сприяє:

- поступовому формуванню навичок добродійної поведінки;
- розвитку емпатії, відповідальності й самооцінки;
- включенню в соціальне життя через позитивний досвід допомоги іншим.

Водночас на постійній основі доцільною є організація гурткової роботи для учнів. Тому одночасно включеним у програму на всіх етапах її реалізації, і як окремий її елемент нами розроблений гурток «Юні волонтери».

Гурток «Юні волонтери»

Мета: Формування у дітей здатності до участі в добродійній діяльності, розвиток емпатії, практичних навичок взаємодії, почуття корисності та соціальної відповідальності.

Завдання:

- ✓ Сприяти розвитку емпатії та здатності до співпереживання як основи добродійної поведінки.

✓ Формувати в дітей позитивне ставлення до допомоги іншим як цінності.

✓ Розвивати практичні навички взаємодії, співпраці та підтримки в колективі.

✓ Стимулювати участь у добродійній діяльності через доступні та значущі для дітей ініціативи.

✓ Виховувати почуття корисності власних дій, усвідомлення їхнього значення для інших.

✓ Формувати основи соціальної відповідальності та активної громадянської позиції.

Очікувані результати участі учнів у гуртку:

• Сформована здатність розрізняти волонтерські дії та потреби інших людей.

• Досвід реальної участі в добродійних акціях (навіть у простих формах).

• Розвиток впевненості, відчуття значущості своїх дій.

• Формування мотивації до подальшої участі в соціальних ініціативах.

План роботи гуртка (24 заняття, 1 раз/тиждень)

1 семестр: «Вчимося допомагати» (Вересень – Грудень)

Мета етапу: ознайомлення з волонтерством через власний досвід, створення мотивації до добрих справ

№	Тема	Короткий зміст заняття	Форми роботи
1	Хто такий волонтер?	Розповіді, фото, відео про дитяче волонтерство. Обговорення.	Створення бейджів «Я – юний волонтер»
2	Мої добрі справи	Обговорення: чим я вже допомагав/можу допомогти. Малюнки «Я і добра справа».	Оформлення «Стіни добрих вчинків»
3	Волонтер допомагає	Ігри-ситуації: «Що робити, якщо...».	Складання списку «10 справ, які я можу зробити»
4	Допомога в школі	Обговорення потреб школи, інших класів.	Прибирання класу, поливання квітів

5	Подяка вчителям	Обговорення значущості роботи педагога	Виготовлення листівок до Дня вчителя
6	День щедрості	Що означає «дарувати без очікувань».	Збір іграшок для молодших учнів
7	Лист захиснику	Бесіда про захисників.	Написання ілюстрованих листів та малюнків для військових
8	Турбота про молодших	Програвання ситуацій «Як допомогти малюку».	Проведення ігор для учнів 1-2 класів

2 семестр: "Добрі справи своїми руками" (Січень – Березень)

Мета: участь у конкретних волонтерських ініціативах, розвиток ініціативності, практичних навичок.

№	Тема	Короткий зміст заняття	Форми роботи
1	Волонтерський щоденник	Початок ведення особистого щоденника добрих справ	Оформлення обкладинок, перші записи
2	Турбота про тварин	Розмова про безпритульних тварин.	Збір корму та рушників для притулку
3	Допомога старшим	Хто такі самотні люди похилого віку?	Підготовка листівок для пансіонату
4	«Теплі долоньки»	Обговорення потреб дітей-переселенців	Збір канцтоварів або теплих речей
5	Ми прибираємо разом	Екологічне волонтерство, прибирання довкілля	Прибирання шкільного подвір'я
6	Квіти для шкільного двору	Естетичне волонтерство	Висаджування квітів (разом з дорослими)
7	Даруємо книжку	Що таке «букросинг»?	Збір дитячих книжок для лікарень
8	Підтримка друзів	Як бути другом, коли хтось засмучений	Виготовлення «листівок підтримки»

Весняний блок: «Я творю добро» (Квітень – Травень)

Мета: підбиття підсумків, розширення кола волонтерських дій, зміцнення мотивації.

№	Тема	Короткий зміст заняття	Форми роботи
1	Я – помічник у родині	Як я можу допомагати вдома?	Завдання: зробити 3 добрі справи для рідних
2	Наш клас – одна команда	Ігри на згуртування, обговорення взаємопідтримки	Приготування «подарунку класу»
3	Наш гурток – наш проєкт	Планування міні-проєкту доброти	Розподіл обов’язків
4	Реалізація проєкту	Проведення акції: «Обійми замість лайки» або «Подарунок самотній бабусі»	Реальна добродійна подія
5	Як змінився я?	Рефлексія. Вправа «Я тепер можу...»	Презентація щоденників добрих справ
6	Вдячність усім	Виготовлення подяк: друзям, учителям, батькам	Створення «Книги подяк»
7	Свято волонтера	Розважально-святкове заняття	Кожен учень презентує свою добру справу
9	Підсумок року	Вручення дипломів, фото-звіт року	Презентація результатів перед класом/батьками

Залучення батьків до волонтерської програми учнів має важливе значення, оскільки створює цілісне виховне середовище, де школа, родина і громада діють спільно. Участь батьків підсилює мотивацію дітей, адже вони бачать особистий приклад соціальної активності та небайдужості. Крім того, батьки можуть підтримати організаційно та ресурсно — допомогти з транспортом, матеріалами чи контактами для реалізації проєктів. Спільні волонтерські акції учнів і батьків сприяють зміцненню родинних зв’язків, формують довіру між родиною та школою, а також розвивають у дітей почуття відповідальності, вдячності й емпатії. Таке партнерство дозволяє перетворити волонтерство на постійну життєву цінність, а не лише разову шкільну активність.

Отже, розроблена програма виховної роботи спрямована на розвиток в учнів емоційної чутливості, відповідальності та бажання допомагати іншим через участь у доступних, посильних і змістовних добродійних ініціативах. Вона реалізується поетапно: спочатку формуються базові уявлення про добродійність (підготовчий етап), далі — розвивається практичний досвід через ігрові, творчі та соціальні активності (навчально-практичний і практичний етапи), а наприкінці — закріплюється мотивація до подальшої участі у волонтерстві (рефлексивний етап). Програма сприяє вихованню активних громадян, підтримує тісну взаємодію з батьками та орієнтована на безпечну, усвідомлену участь старшокласників з інтелектуальними порушеннями у добрих справах.

ВИСНОВКИ

У сучасному суспільстві волонтерська діяльність набуває дедалі більшого значення, охоплюючи все ширші кола учасників — як окремих осіб, так і організацій, які виявляють готовність надавати допомогу тим, хто її потребує. Волонтерство стає ефективним інструментом залучення громадян до вирішення актуальних соціальних питань на місцевому рівні.

Серед основних завдань волонтерської діяльності - активізація громадської участі в житті громади, створення умов для особистісного зростання, соціальної адаптації та професійного становлення волонтерів. Важливим аспектом є також підтримка в пошуку індивідуально значущих форм самореалізації, покликання, а також сприяння вирішенню проблем зайнятості шляхом включення до різноманітних видів волонтерської практики.

Волонтерська діяльність є порівняно новим напрямом у практиці закладів освіти. Її впровадження відкриває нові можливості як для адміністрації закладу, так і для педагогів, учнів, їхніх батьків та всієї шкільної спільноти. Учасники освітнього процесу починають самостійно ініціювати й реалізовувати на добровільних засадах різноманітні акції та проекти, що охоплюють соціальну, екологічну, валеологічну, культурно-просвітницьку, інформаційну та дослідницьку сфери.

Виховний потенціал волонтерства у роботі з учнями з інтелектуальними порушеннями полягає у створенні сприятливих умов для їхньої соціалізації, самореалізації та розвитку позитивного емоційного досвіду через залучення до посильної, суспільно значущої діяльності. Волонтерська практика сприяє формуванню в учнів почуття власної цінності, відповідальності, взаємодопомоги, розширює їхній соціальний досвід та навички спілкування.

Метою констатувального експерименту є визначення рівня готовності учнів до участі у волонтерській діяльності, виявлення сильних сторін і тих сфер, які потребують додаткової педагогічної підтримки. Для досягнення мети констатувального експерименту було розроблено методичку дослідження, яка

містила декілька методів та методик, спрямованих на оцінку різних складових готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

У нашому дослідженні готовність до волонтерської діяльності визначаємо у взаємозв'язку таких складових компонентів: емоційно-мотиваційний компонент – це внутрішні спонукання, ціннісні орієнтації, бажання допомагати іншим, емпатія, потреба в соціальній активності та ін.; когнітивний компонент – знання про суть, форми та принципи волонтерської діяльності, а також розуміння соціальної значущості волонтерства та його впливу на суспільство; діяльнісно-комунікативний компонент – практичної готовності до виконання волонтерських завдань, навички ефективною взаємодії з різними людьми, уміння працювати в команді тощо.

Результати дослідження засвідчили, що у більшості учнів з інтелектуальними порушеннями переважає низький рівень готовності до волонтерської діяльності (46,35%), що характеризується недостатнім усвідомленням сутності волонтерства, низькою мотивацією та пасивністю у його реалізації. У 39,58% учнів наявний середній рівень готовності до волонтерства, що характеризується частковим розумінням сутності цієї діяльності, нестійкістю мотивації та періодичності долучення до суспільно-корисної діяльності і вміння її реалізувати, взаємодіяти та комунікувати з іншими. Високий рівень виявлено у 14,06% учнів з інтелектуальними порушеннями, яких наявні достатні знання та рівень мотивації для волонтерської діяльності та готовність брати у ній участь.

Метою формувального етапу дослідження була розробка програми виховної роботи з формування готовності до волонтерської діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Програма формування в учнів готовності до волонтерської діяльності спрямована на виховання в дітей емоційної чутливості, відповідальності та соціальної активності. Її мета — залучити учнів до доступних і посильних добродійних ініціатив, які мають для них емоційне значення. Програма реалізується у чотири етапи: підготовчий, навчально-практичний, волонтерська

практика та рефлексивно-мотиваційний. На кожному з етапів використовуються різноманітні форми роботи: бесіди, ігри, творчі завдання, акції, майстерки та практична участь у шкільному волонтерстві. Програма передбачає розвиток емпатії, комунікативних навичок, вміння працювати в команді та усвідомлення своєї ролі в суспільстві. Особлива увага приділяється позитивному емоційному досвіду та формуванню стійкої мотивації до добродійної діяльності. Програма адаптована для дітей з інтелектуальними порушеннями та сприяє їх включенню в соціальне життя через цінність допомоги іншим. Також програма передбачає роботу постійно діючого гуртка «Юні волонтери». Програма гуртка побудована поетапно і включає бесіди, ігри, творчі завдання, участь у шкільних і соціальних акціях. Передбачається, що учні поступово здобувають практичний досвід волонтерства, який формує в них впевненість, емпатію та мотивацію.

Подальші перспективи дослідження можна реалізувати шляхом розширення змісту волонтерської діяльності, залучення партнерів, інтеграцію з навчальним процесом та активне використання проєктних і цифрових форм роботи.